

ПРИКАЗИ

Милана Љубичић

Petar Opalić: *Qualitative and Psychometric Research of Refugees and Traumatized Subjects in Belgrade*, Psychosozial-Verlag, 2005.

У својој књизи *Qualitative and Psychometric Research of Refugees and Traumatized Subjects in Belgrade*, проф. др Петар Опалић бави се проблематиком избјеглиштва, посматраног у свјетлу социјалних констелација, и њиховог утицаја на настанак психопатологије код прогнаних. Акценат је стављен на квалитативна и психометријска истраживања одређених аспеката психичког живота избјеглица.

Циљ студије је био утврдити последице које на психички живот појединца оставља траума прогона и присила прилагођавања на нове и теже услове живота, а поређење с тјелесно трауматизованима, те здравом популацијом домаћег становништва Београда је требало открити разлике у реакцији на различите несреће. У циљу регистровања општег психичког интегритета избјеглица, аутор је у истраживању нагласак ставио на везу између избјеглиштва и симптома ПТСП-а, те неуротицизма, типа трауме и начина њеног превазилажења, као и утицаја црта личности (екстроверзије и интроверзије) на начин суочавања с траумом. Посебна пажња је посвећена утврђивању породичне кохезивности, те односа између социодемографских карактеристика избјегличке популације и њиховог психичког интегритета, као потенцијалних фактора ризика за настанак личне психопатологије.

Узорак је састављен од двије групе испитаника: експерименталне, у коју је укључено 109 избјеглих из БИХ и РХ у

току 1991-1995. године, а који су били смјештени у колективном центру, у Крњачи, те контролне групе, састављене од 175 испитаника неизбјеглица, и то 70 соматски трауматизираних пацијента лијечених на Ортопедској клиници Клиничког центра Србије у Београду, те 105 испитаника који су негирали било какво трауматско искуство. Испитаници који су негирали искуство трауме су истовремено и контролна и експериментална група, јер са на њој даду испитати утицаји високог стреса на становништво у условима друштвене аномије (рат, санкције, тешка економска ситуација), у односу на становништво економски и друштвено просперитетних земаља. Истраживање је вршено 2000. године.

Аутор комбинује квалитативне и квантитативне методе у истраживању: први ма су задовољени критеријуми објективности, прецизности и поузданости података, док се потоњима у податке уноси једна људска, продубљена димензија, којом се подцртава егзистенцијално-аналитички теоријски оквир студије. Испорук података, неопходних за достизање постављених циљева студије, је постигнута разноликошћу и бројношћу инструмената истраживања. Аутор је користио неколике инструменте: упитник за испитивање социодемографских обилежја испитаника, ПТСП-10 скалу (Скала посттрауматског стресног поремећаја) а процјену присуства симптома, кратки Еусенцов инвентар личности за испитивање неуротицизма, те екстроверзије и

интроверзије, тест породичне чврстине (Family Homogeneity Inventory), скалу утицаја догађаја (Impact of Events Scale) која испитује начине превазилажења посљедица несреће (активан и пасиван начин превазилажења трауме), анализу снова испитаника, као и Мацховер тест (цртеж људске фигуре). У покушају да приближи егзистенцијалну позицију избјеглици, аутор даје приказ њихових животних историја, дајући читаоцу могућност, да на животном материјалу, разумије трагедију прогнаних.

Студија је подјељена на пет дијелова: први се бави проблематиком избјеглиштва у Србији, те психопатологијом соматски и избјеглиштвом трауматизованих, други се односи на истраживање њихових снова. У трећем дијелу се истражују посљедице избјеглиштва и соматске трауме на психички интегритет појединца. Користећи Маховер тест људске фигуре, аутор, у наредном дијелу студије продубљује анализу психичког живота трауматизираних, а потом у последњем дијелу студије, даје приказ њихових животних историја.

Бавећи се проблематиком избјеглиштва у првом дијелу студије, аутор нам указује на низ друштвених и историјских околности које су утицале на распад СФРЈ, који је, између осталог, изњедрио многобројне избјегличке колоне. Посљедице ратова вођених на територији бивше СФРЈ током 90-тих, су видљиве и на макросоцијалном (осиромашење становништва, присилне миграције) и на микросоцијалном плану, и укључују како оно становништво које је више или мање присилно мигрирало, тако и оно које је поштеђено сеоба.

Да би утврдио да ли избјеглиштво и соматска поврједа утичу на појаву психопатологије код трауматизираних, те да ли постоје значајне разлике у погледу психичког интегритета између ове, и (соматски и избјеглиштвом) нетрауматизо-

ване популације, аутор је користио Ејзенков инвентар личности, те скалу за процјену симптома ПТСП-а.

Резултати како Еусенцковог инвентара личности, тако и они добијени на скали за процјену присуства симптома ПТСП-а су показали, да је општи неуротицизам, као и екстровеизија, у значајној мјери присутна код нетрауматизоване популације, док симптоми (вјероватно хроничног) ПТСП-а статистички значајно оптерећују избјеглице. Овом треба додати и чињеницу да су међу симптомима ПТСП-а код избјеглица, статистички значајно присутни симптоми социјалне изолације, у односу на симптоме наметања (кошмарни снови, невољна сјећања), те симптоме раздражљивости (слабост концентрације, емоционална отупјелост, пад интересовања за уобичајене активности). Индиректно, овај налаз бисмо могли интерпретирати у свјетлу егзистенцијалног положаја избјеглих, који су потенцијално онеспособљени да партиципирају у животу друштва (наћи посао, смјештај, и не мање битно, бити прихваћен у новој средини) у којем се требају адаптирати на нове услове живота, а које показује тек декларативно разумијевање за њихове проблеме.

Поред тога, показало се да браћност и пол избјеглица, позитивно корелирају са продромом симптома ПТСП-а: ожењени мушакрци су показивали већи скор на скали за процјену присуства симптома ПТСП-а. Аутор овај резултат интерпретира у свјетлу Парсонсове подјеле улога мушкараца и жена. Док су жене више окренуте сфери породице (експресивна улога жене-мајке), мушакрци су оријентисанији на ванпородичну (инструментална улога оца породице) сферу. Губитком социјалног и животног простора, мушкарац губи своју друштвену улогу (храниоца), а тиме и социјалну адекватност. Породица, пак, са своје стране остаје (углавном) структурално интактна:

мајчина експресивна улога је сачувна, па је тиме могуће објаснити и њену лакшу адаптацију на новонастале животне околности.

Поред овог резултата, који подцртава значај социјализацијског оквира и његовог утицаја на перцепцију улога и социјалне адекватности, занимљив је и крајње неочекиван резултат о непостојању у везе између начина превазилажења последица трауме, тежих психопатолошких облика реаговања и социодемографског статуса испитаника, у првом реду, образовања и старости. Скала утицаја догађаја је показала да се испитаници не разликују међусобно у погледу начина рјешавања последица несреће, с обзиром на наведено, уз изузетак тјелесно трауматизираних избјеглица, код којих стрес има кумулативно дејство, а последицама несреће се пасивно приступа.

Аутор, у другом дијелу студије, продубљује анализу психичког живота избјеглих квалитативном анализом различитих обиљежја снова. Наиме, снови могу указати на актуелну егзистенцијалну позицију снивача, те представљају драгоцену ризницу за препознавање психичких проблема. Руководен могућношћу да преко снова трауматизованих продуби увид у њихов психички интегритет, аутор је опширно анализирао: начин снивања и нека формална обиљежја снова, феноменологију снивања, емоционалну обојеност и типове снова, повезаност снова са неким психопатолошким стањима, те разлике у типовима снова у двије узорачке групе. Анализа је показала да прогнани, значајно чешће у односу на неизбјеглице, сањају негативно емоционално обојене снове, снове везане за трауму, оне са садржајима рата. Поред тога, показало се да постоји позитивна корелација између сањања (с изузетком трауматских снова, праћених страхом), и активног става у сагледавању последица трауматизације. Снови избјеглих су јасно свједочили о

њиховој егзистенцијалној позицији, и психичком интегритету: Его у сну је вјерно осликавао личност снивача.

Користећи Маховер тест (цртеж људске фигуре), аутор је додатно продубио анализу личности испитаника. Наиме, полазна хипотеза Маховер теста је да цртеж људске фигуре кореспондира са цртачевим доживљајем унутрашњег ја, идентитетом и тјелесном шемом цртача. С обзиром да је цртеж мање цензуриран у односу на вербализацију, аутор је за циљ поставио да утврди тешко ухватљиве аспекте психичких стања испитаника преко графомоторне експресије на цртежу људске фигуре, сагледане у контексту трауматског искуства. Аутор нам је понудио интерпретацију моторичке експресије из угла психоаналитичког и егзистенцијалистичког приступа, не уздржавајући се да прикаже недостатке Маховер-теста (цртеж може изражавати актуелне потребе или интерперсоналне конфликти испитаника), као и његове предности (показало се да тест детектује ниво психосексуалног развоја цртача, којим се аутор није посебно бавио, као и то да се поузданост теста састоји и у чињеници да је присутна суштинска подударност обиљежја цртежа у временској димензији). На Маховер тесту је било могуће препознати неколике дијагностичке ентитете: неурозу, депресију, шизофренију, параноју, органска оштећења, те три категорије које је аутор сам уочио, и то: моторни дефицит, алкохолизам и агресивност. Показало се да се тјелесни дефицит, односно соматска траума, као и избјегличко искуство, адекватно графомоторно презентују: нејасна средња линија тијела, недостатак руке или ноге, те задебљана линија тијела су значајно статистички присутни у узорку трауматизованих у односу на нетрауматизоване. Цртежи с оваквим одликама представљају егзистенцијални израз поремећаја тјелесне шеме, те наговјештај угроженог тјелесног интегритета испитаника, као и угроженост постојања, те егзистенцијал-

ну закованост за одређени простор. Значајан је податак да се од свих дијагностичких категорија нарочито истиче моторни дефицит (утицај тјелесне трауме на доживљај тјелесне шеме) код соматски трауматизираних, те агресивност, значајно присутна међу избјеглицама. Она би се дала, сматра аутор интерпретирати било као трајна црта личности, научено понашање, или пак, начин моторног абреаговања на унутрашњих конфликт.

Потцртавајући основни теоријски оквир студије, аутор нам, у посљедњем дијелу студије, пружа увид у животне историје неких испитаника, соматски трауматизованих и избјеглица, квалитативно је обогаћујући.

Избјегли на подручју СРЈ (данашњих РС и РЦГ) припадају категорији екстремно трауматизованих лица (поред бораца на фронту), за које је карактеристично, по Бруну Бетлехајму, дуго излагање стресу, дубоко лична траума социјалног, односно хуманог поријекла, те могућност губитка властитог живота. Трауматска искуства остају перзистентна и у сензитивној и у сензорној равни, те постоји велика опасност да се уз наведено, због тешкоће вербалног изражавања трауматског искуства, по Фарлану, оно преноси са генерације на генерацију. Овом треба додати поражавајући податак да је на простору (донедавне) СРЈ од ПТСП обољело око 20% избјеглих (којих је 1998. на подручју СРЈ било, према подацима које аутор наводи, око 800000, уз 200000 оних који су интерно расељени с КиМ). Резултати ове студије су потврдили да су међу симптомима ПТСП-а најупечатљивији симптоми социјалне изолације. То, посредно, потврђује низак ниво инкорпорираности избјеглица у ново друштво: само је декларативно, став како домицилног становништва, тако и државе према избјеглицама, став разумијевања, док, како каже аутор, у конкретним ситуацијама и становништво и сама држава испољавају амбивалентност према избјегличкој популацији.

Међу избјеглима је раширена тзв. "култура егзила" (Аренас, по Човић, 2002), или субкултура несреће (WХО, 1992), коју карактеристише низак праг вулнерабилности на угрожавајуће догађаје, пасиван став у погледу могућности превазилажења потешкоћа, те дуготрајно симптоматско реаговање на катастрофу (збуњеност, социјална инхибираност, запрепашћеност), која, са своје стране, негативно утиче на како на психичку, тако и на друштвену интегрисаност појединца. Аутор нас упућује на могуће секундарно етикетирање избјеглих: доживљена траума прогонства постаје оквир идентификације. Латентна стигматизација избјеглица, које постају оваплоћени симбол свеопштег сиромаштва, па и друштвеног (националног) пораза, онемогућава њихову адекватну друштвену интеграцију. Ово за крајњу посљедицу има неуклапање новопридошних у друштво (девијантски ретретизам), стварање субкултуре (да ли је оправдано говорити о неком виду "статусне фрустрације", по Алберту Коену?), неприхватљиве за домаће становништво, или пак потпуни губитак ранијег (предизбјегличког) идентитета, и прихватање нове идентификације. Судећи по Јунгу, стара идентификација дјелује дисоцирајуће, те се појединац, услед ње, цијепа на два узајамно туђа дијела личности. Да ли је ова нова избјегличка идентификација средство пуког komodитета, и као таква дестимулативна за појединца, остаје да се види.

Студија проф. др Петра Опалића је указала на све ове битне егзистенцијалне проблеме бројне избјегличке популације (сматра се да је сваки 10-ти становник донедавне СРЈ избјегао). Стога је њен далекосежни домет примарно научни. Аутор сматрамо, с правом истиче, да је ова студија: "интересантна за истраживаче утицаја укупних стресогених чинилаца на душевних живот људи из једног транскултуралног и интернационалног угла" (2005, 7-8)".